

Gergely András (1946–2021)

Baráttól búcsúzni szinte lehetetlen feladat. Ha róla beszélünk, *hozzá* is kell beszélünk, a búcsúzóhoz is, s mi magunk (bármennyire lehetetlennek tűnjék) önmagunkról is. Ráadásul itt, Szegeden, ahonnan származott, és ahol – noha csak Budán, az Eötvös Collegiumban barátkoztunk össze – egyszer abban a kiváltságban részesített, hogy engem, csak „másod-szegedit” végigkalauzolt gyermekkorá összes színhelyén.

Széchenyiről, az íróról először egy máig alapvető tanulmányt írt az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben, 1986-ban, majd egész könyvet húsz év múlva a *Magyarok emlékezete* című sorozatban.¹ Ebben a művében a Döblingben írt *Önismeret*et olyan mércével méri, amely csak a legnagyobb 19–20. századi magyar íróknak jár ki! És ekkor rádöbbenünk arra, hogy Gergely András több volt, mint nagy magyar történész, s több, mint – szerény, rangrejtett – nagy irodalomtörténész: *történetíró* volt, *nagy* történetíró, abból a válfajból, mint Sallustius vagy nálunk Szalay László. Vagyis *író*...

Szerette az iróniát, az abszurdig is elmenve. A világ folyásáról, az emberi történelemről profetikus sci-fi paródiát írt azokban az időkben, amikor a *Mozgó Világ*, amelynek egyik szerkesztője volt, éppen a betiltás előtti harcát vívta az elvtársakkal. A sztori: a fejlett marsbeli civilizáció számítógépekkel analizálja a földi civilizáció túlélésének esélyeit. Az eredmény:

az európai civilizációval egyenértékű, autochton fejlődésre már nincs remény. [...] főként azért, mert nem öntörvényű, hanem tudatosan *Európával szemben* megfogalmazott gazdasági-kulturális célokról és értékekről van szó (például az iszlám fundamentalizmus esetében).²

Nagyon sokszor találkoztunk, egyetemista korunk óta, de soha annyit és olyan jóízűen nem beszélgettünk, mint az előbb az iskolatévének készített, Csonka Erzsébet- és Zolnay Pál-féle *Petőfi útjai* című tévésorozat készültkor, majd később, szintén Csonka Erzsébet és Kovács Béla által fémjelzett *Hungaria litterata* című Duna TV-s sorozat forgatásakor. Jó volt üldögdélni Sárszentlőrincen az állítólag a kisdiák Petőfi által megfarigcsált padban, vagy a Bükkben bujdosó Jókai tardonai padjában, hogy ne is beszél-

* A szerző a BTK Irodalomtudományi Intézetének professor emeritusa. Elhangzott Gergely András temetésén Szegeden, 2021. május 31-én.

1 GERGELY András, *Széchenyi István (1791–1860)*, Magyarok emlékezete (Pozsony: Kalligram, 2006).

2 GERGELY András, „A Mars-lakók Európa-képe”, *Mozgó Világ* 9, 8. sz. (1983): 71–74, 72.

jünk erdélyi vagy bécsi színhelyekről. Történelemben éltünk, történelmet értelmezve próbáltunk történelmet csinálni, csak azért is vitatkozva a marsbeliekkel. Láthattuk is, Pretoria és Róma után Segesvárt, ahol a ledöntött Petőfi-szobor helyére éppen akkor állították fel Vlad Ţepeş szobrát.

Legkedvesebb közös munkánk a Farkas József-féle sokkötetes *Szeged története* II. kötetébe írott néhány művelődéstörténeti fejezet volt. Az általam is szállított anyagok és elemzések felhasználásával Gergely András olyan következtetésekre jutott Szegednek mint frontier-városból dél-alföldi nagyvárossá fejlődő, saját karakterű magyar központnak az egész magyar polgári és nemzeti fejlődésben játszott szerepéről, amelyvel sikerült is kivívnia egyrészt az elismerést, másrészt a dühödt támadásokat.

Nem csodálkozott. Olvasta és megtanulta értékelni – úgy is, mint Eötvös-collegista – Eötvös József könyvét „az uralkodó eszmékről”:

Csodálkozom, hogy miután annyit beszélnek a kommunizmus veszélyeiről, miért nem gondolnak arra a lehetőségre, hogy ezen eszmék egy merész ember által korlátlan hatalmának megalapítására felhasználhatók? Ha a kommunisták az államfő választása elvéről lemondanak, vagy ha azt választják ez állásra, aki a legfőbb hatalomra törekszik: a kommunizmus főnökét oly hatalommal ruházhatja fel, milyennel, Paraguay diktátorán kívül, senki sem bírt.

Nem csoda, hogy korszakalkotónak, korát megelőző gondolati teljesítménynek tartotta Eötvös elméletét (vö. *Új Forrás*, 1985).

Feltétlenül meg kell említenünk azt is, hogy Gergely András tevékeny résztvevője volt annak a munkának, amelynek során elkészült – Lukácsy Sándor és az én szerkesztésében – a Sőtér István által tervezett, *A magyar irodalom története a világirodalom folyamatában* című, csak „komparatista spenótnak” nevezett sorozat 3. darabjaként a 19. század irodalomtörténetét tárgyaló kötet. A korábbi felfogástól gyökeresen eltérő módon ez a kézikönyv a század elejétől nem 1849-ig, hanem 1875-ig állapított meg egy összefüggő irodalomtörténeti korszakot. Gergely András írt is egy fejezetet a kötet számára, mégpedig Kossuth Lajosról mint íróról. S ő volt az, aki történeti szempontból mindenképp indokoltnak tartotta az 1875-ös korszakhatárt.

Köszönöm barátságunkat, köszönjük munkádat. Isten Veled, nyugodj békében!

Szörényi László